

Kurum	: Işık Üniversitesi
Başlık	: Türkiye ve Dünya Ekonomisinde Görünüm - 2
Konuşmacılar	: Prof. Dr. Mehmet KAYTAZ, Dr. Öğr. Üyesi Mahfi EĞİLMEZ, Dr. Öğr. Üyesi Özlem İNANÇ, Doç. Dr. Aslı Şen TAŞBAŞI, Dr. Öğr. Üyesi Selda GÖRKEY
Video Adresi	: https://youtu.be/YQONA5m8UVM
Yayın Tarihi	: 21.06.2022

Mehmet Kayta: İktisat Bölümümüzün düzenlediği toplantılardan bu dönemki ikincisine hoş geldiniz, Bu akşam Doktor Öğretim Üyesi Mahfi Eğilmez konuşumumuz olacak. Mahfi Hoca'yı tanımayan azdır. İşte Twitter'da en az 1 milyon 700 bin takipçisi var ve Mahfi Hoca benim gördüğüm kadarıyla, bildiğim kadarıyla çok az sayıda akademisyende bulunan özelliklere sahip. Bürokraside, devlette önemli görevlerde bulunmuş ve o görevleri başarıyla yerine getirmiştir. Bir dönem özel sektörde üst düzey yöneticilik yaparak akademisyenliğin bir fildişi kulede oturmak olmadığını da göstermiştir. Ayrıca yazılı ve görsel medyada yaptığı çalışmalarla Türkiye'de iktisadi okuryazarlığın gelişmesine, artmasına önemli katkı sağlamıştır. Mahfi Hoca'nın yirmiden fazla kitabı vardır. Bu kitapların önemli bir kısmı daha çok iktisatçılara biraz da genel okuyuculara yönelik yayınlar. Fakat diğer taraftan Hoca'nın değişik ilgi alanları da var. Bunlardan birisi Hititler, Hititler üzerine araştırması var, hem bir romanı var, polisiye roman da yazmış. Yani Hoca'nın aşağı yukarı her dalda bir ilgilendiği üretim yaptığı bir konu var ayrıca sporla da ilgileniyor yani özellikle Fenerbahçe'yle. Dilerim bu alandaki gelişmelerde gelecek sezon daha iyi olur. Ben Mahfi Hoca'ya bu toplantıya katıldığı için bölümümüz adına en içten teşekkürlerimizi sunuyor ve fazla uzatmadan sözü ona bırakıyorum. Buyurun Hocam,

Mahfi Eğilmez: Hocam çok teşekkür derim sağ olun var olun. Sizlerle birlikte olduğum için ben de çok mutluyum. Epeyce bir zamandır Kayta Hoca'yla Mehmet Hoca'yla bu işi düşündük, planladık, ama bugüne ancak denk getirebildik. Bizim Mehmet Kayta Hoca'yla ortak bir başka yönümüz de var. Biz Hazine Müsteşarlığını değişik tokuş ettik kendisiyle o ayrıldı ben geldim. Bana devretti Hazine Müsteşarlığını gerçi ben de çok kalmadım, 4.5 ay sonra istifa edip ayrıldım, ama böyle bir geçmişimiz var Mehmet Hoca'yla. Efendim, ben bu akşam sizlere Türkiye ekonomisinin ve dünya ekonomisinin bir değerlendirmesini yapacağım. Bu ilk slaytta yer alan kahve falı aslında durumumuzu hem dünyaya hem Türkiye'ye çok net bir şekilde özetleyen bir fal yani işimiz iktisatçılıktan çok tahmincilikten çok falcılığa kalmış gibi görünüyor. Bu epey bir süredir böyle de bu sene iyice galiba bu durumdayız. Bakınız bu kahve falında bir yol çıkmış görünüyor, ama o yolun nereye gittiğini de bilmiyoruz. O da enteresan durumlardan birisi böyle bir yola çıktık. Biraz dünyadan söz etmek istiyorum. Dünyanın genel görünümünden kabaca 95 trilyon dolarlık 94 küsur trilyon dolarlık bir yıllık gayrisafi millî hasılası, geliri var dünyamızın. Bunu da böyle futbol topu gibi bir yere oturtursak karşımıza (şunu biraz küçülteyim çünkü o zaman şey hah şöyle yaparsam herhalde daha net olacak) bu 94 trilyon dolarlık gelirin aşağı yukarı 23 trilyon doları Amerika Birleşik Devletleri tarafından üretiliyor. Bu tabii cari fiyatlar satın alma gücüyle bakarsak Çin birinci

sıraya oturuyor. Aşağı yukarı 17 trilyon dolarlık kısmı da 2. ülke konumundaki Çin tarafından üretiliyor ondan sonra birdenbire düşüyor yani 23'ten 17'ye inerkenkinden çok daha hızlı bir şekilde 5 trilyonlara iniyoruz. Japonya'ya geliyor 3. olarak sonra Almanya 4 küsür trilyon dolar, sonra İngiltere 3 trilyon dolar böyle gidiyoruz. Sonra Hindistan, Fransa Türkiye bakın burada en altlarda bir yerlerde 0.8 trilyon dolarlık bir ekonomi. İşte bu sene 2021'de 800 milyarı gerçekten tutturdu. Bundan evvel 700'lere gidiyor gibiydi. Dünyanın görünümü böyle çok adil bir görünüm değil gördüğünüz gibi. Yani Amerika, Çin, Japonya ve Almanya'yı buradan çıkarırsak hatta Avrupa ülkelerinin bazılarını çıkarırsak geriye kalanlar hep ufacık ufacık paylar alıyorlar sistemden. Bu şeyle başlamak istiyorum izninizle dünyanın bugünkü görünümü enflasyonist bir görünüm. Dünya hızla enflasyona doğru sürükleniyor. 2008'de dünya küresel krize girildiğinden itibaren büyük gelişmiş ülkeler Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere Euro bölgesi İngiltere ve Japonya son sürat para bastılar ve bu bastıkları paralarla Merkez Bankasına para bastırdılar. Bu basılan paralarla da hazinelerinin çıkardığı ve diğer büyük kurumların çıkardığı tahvilleri satın aldılar. Böylece bankalara para aktarmış oldular sistemi canlı tutabilmek için. Bu ülkelerin özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nin paraları rezerv para olduğu için bu paralar o ülkelerde çok durmadı. Yani bunu alan bankalar yani çünkü böyle talepte yoktu büyük ölçüde o sırada bunu alan bankalar büyük ölçüde fonlara devrettiler. Fonlar aldı bu paraları ve bu fonlarda bizim gibi yüksek getiri vaat eden yerlere gittiler. Yani bizim gibi pek çok ülkeye dağıldı bu para ve işte Amerika'da, Avrupa'da sınırlar civarında olan faizlerle para kazanılmayacağını bildikleri için bizim gibi ülkelerde yüksek faiz getirisi elde etmek üzere buralara geldiler ve buralarda dolarizasyonu arttırdılar. Buna karşılık Amerika'da, Avrupa'da, İngiltere'de enflasyon çıkmadı ortaya ama artık zaman değişti. Yavaş yavaş buralarda da faiz yükseltmeye ve sıkılaştırma politikaları gündeme gelmeye başlayınca paralar geri dönmeye başladı ülkelerine. Geri döndükçe de piyasaya çıkan paralar tamamı çıkmasa bile önemli bölümü çıkıyor ve ciddi şekilde enflasyon yaratmaya başlıyor. Sadece Amerika ve Avrupa'nın Merkez Bankalarının bu dönemde piyasaya sunduğu para inanılmaz boyuttaydı. Yani kriz başlangıcında iki Merkez Bankasının yani FED'in ve Avrupa Merkez Bankasının toplam bilanço büyüklüğü 1.6 trilyon dolar civarındaydı. Bugün bunlar 16 trilyon dolar civarında yani 10 kat büyütmüş bilanço bu iki büyük kurum İngiltere'de aynı durumda, Japonya'da aynı durumda. O nedenle artık günümüz enflasyon dönemi bakın burada görülüyor. Amerika Birleşik Devletleri pandeminin etkisiyle küçülen ekonomisi büyüyor %5.6'lık yıllık bir büyüme var en son eldeki veriye göre yıllıklandırılmış büyüme olarak. 5.6 Amerika Birleşik Devletleri için inanılmaz büyüme, olağanüstü bir büyüme aslında nominal büyümesi anca bu kadar olabilir. Amerika'nın çünkü biliyorsunuz potansiyel büyümesi %2.5'ler civarındadır aslında. Ekonomi canlı görüldüğü gibi fakat tabii bu büyük ölçüde enflasyonun da hızla artışını getiriyor. FED'in uzun vadeli hedefi %2'ydi biliyorsunuz. %8'e kadar gelmiş enflasyon gördüğünüz gibi yani 4 kat üzerinde hedefin. Buna karşılık Amerikan Merkez Bankası Powell'in son açıklamaları da bunun devam edeceğini gösteriyor hem de artarak faizi 0.25'ten 0.50'ye çıkardı. Yani 0.25 puan çeyrek puan artış getirdi. Bundan sonra bu artışa devam edecek bu yol içinde en az 5 kez en çok 7 kez faiz artırımını yapılacağı tahmin ediliyor bir yıl içinde ve en son açıklamalarına göre Powell'in, FED Başkanı'nın bu artışlarda 0.25'te kalınmayabileceği 0.50'lere çıkma ihtimalinin olduğu anlaşılıyor. En sağdaki kırmızı kutuda faizin enflasyon karşısındaki durumunu gösteriyor 7.4 puan eksi yani reel faiz -7.5 civarı Amerika Birleşik Devletleri'nde. İşte bunu toparlamak peşindeler şimdi. Euro bölgesine baktığımız zaman manzara aşağı yukarı aynı. Orası içinde çok yüksek bir büyüme %4.6 var buna karşılık enflasyon hızla artıyor %1.5'lardan hızla %6'lara kadar geldi. Faiz sıfır dolayısıyla -5.9'luk bir reel negatif faiz söz konusu Euro bölgesinde de bu bölge de böyle devam edemez. Çünkü enflasyon artmaya devam ediyor. İster istemez büyümeden biraz fedakârlık ederek faizi yükseltmek zorunda kalacaklar. Çin'de durum daha farklı, Çin'de sorun aslında büyümede yani %4 büyüyor. İyi bir büyüme gibi görünebilir dünyanın geri kalanı için ama Çin için bu büyüme çok düşük bir büyüme yani Çin'in normal koşullarda %7'nin

altında büyümemesi lazım. Çünkü Çin hem gelir dağılımının oldukça bozuk olduğu, büyük şehirlerle kasabalar arasında müthiş bir gelir dağılımı farklılığının olduğu hem de büyümediği takdirde sıkıntıların doğabileceği bir ülke. Çünkü Çin'in borçluluk oranları çok yüksek, bankalara iç borç olarak çok yüksek borçluluklar var. Dolayısıyla Çin'in hızla büyüyüp hızla büyüyerek bu sorunları çözüyor olması lazım. Enflasyonda bir sorunu yok %0.9 dolayısıyla kamu harcamalarını arttırmak suretiyle büyümeyi yeniden canlandırma politikaları var. Buna karşılık Merkez Bankası ağır bir faiz uyguluyor. Enflasyondan çekiliyorlar %3.7'lik bir faiz var. Dolayısıyla %2.8 üçe yakın da reel pozitif faiz var Çin'de. Çin çok farklı bir ekonomi onun için buraya bakıldığı zaman çok da anlaşılabilir olmuyor. Yani enflasyonun %1 civarında olduğu bir yerde niye Merkez Bankası faizini bu kadar yüksek tutuyor da böyle bir reel faiz veriyor? Burası biraz karışık! Japonya'nın durumu da böyle Japonya çok uzun yılladır, 30 yıldır neredeyse büyüyemeyen bir ekonomi durgunluk içinde o nedenle sürekli yer kaybederek zaten üçüncülüğe geriledi ve büyümesi sıfırlar civarında, enflasyonu da öyle birin altında. Buna karşılık Merkez Bankası ekonomiyi biraz daha canlı tutabilmek için, canlandırabilmek için -0.1'lik bir faiz uyguluyor. Dolayısıyla faiz burada pozitif bir hal alıyor enflasyona göre. Rusya'ya ya baktığımız zaman Rusya'da da işler epeyce değişti hızlım bir bozulma var. Bu ilk bozulma manzarası bundan sonra daha da bozulacak görünüyor. %4.3'lük bir büyümesi var iyi bir büyüme. Enflasyonu yüksek 9.2, oldukça yüksek bir enflasyon buna karşılık Merkez Bankasında faizini %10'dan 20'ye yeni çıkardı biliyorsunuz bu savaş nedeniyle. %20 faiz uyguluyor ve dolayısıyla %11 11 puan bir reel pozitif faiz söz konusu Rusya'da. Brezilya'da, Rusya'ya biraz benzer bir konumda. O da pozitif reel faiz uyguluyor ve dolayısıyla büyümesi de oldukça düşük biraz o açıdan sıkıntısı var. Türkiye, bunların en ilginç her zaman olduğu gibi ilginç bir konumda büyümesi %9.1'lik bir büyüme yakaladı en son, enflasyonu %54.4 gibi işte dünyanın en büyük yani Arjantin'i sayarsak hatta Venezuela ve bazı Afrika ülkelerini saymazsak dünyada en yüksek enflasyon Türkiye'de. Buna karşılık Merkez Bankasının faizi %14. %14 olunca Merkez Bankası faizini esas alırsak %40'tan fazla 40 puandan fazla kabaca reel negatif faiz söz konusu Türkiye'de. Tabii reel faiz böyle hesaplanmıyor yani. Beklenen enflasyona göre hesaplanıyor ama bunu kaba bir hesap olarak ortaya koyuyorum. Yani 40 puan eksi faiz veriyor Türkiye ve bu haliyle de devam ediyor ilginç bazı buluşlar gelişti. Evet, buradan biraz daha Türkiye özeline geçeyim izin verirseniz. Bu grafik Türkiye'nin işsizliğini gösteriyor, işsizlik oranını gösteriyor. En ciddi sorunlarımızdan birisi bu aslında çubuklara baktığımız zaman (mavi çubuklar) açıklanan resmi işsizliği gösteriyor. Yani açıklanan derken hile yapıldı falan anlamında söylemiyorum. Resmi işsizlik bu çünkü bunu şöyle ölçüyor Türkiye %11 küsur civarında. %11.4'tü en son. Bu şöyle hesaplanıyor biliyorsunuz. Bugün eğer bu ölçüm yapılıyorsa bugünü referans günü kabul ediyoruz. Buradan 4 hafta geriye gidiyoruz ve son 4 hafta içinde "Ben işsizim, iş arıyorum." diye resmi ya da resmi değil de iş arama kanallarına başvuruları işsiz olarak kabul ediyoruz. Bunlar da işte 3.5-4 milyon arasında değişiyor Türkiye'de bunu toplam işgücüne bölüyoruz ve işsizlik oranını buluyoruz %11.4 çıkıyor. Şimdi böyle ama son 4 hafta da başvurmayıp da işsiz olanlar var yani 5. hafta başvurmuş, ama son 4 hafta başvurmamış veya başvurmuş başvurmuş artık son bir yıldır hiç başvurmuyor çünkü torpili olmayan, dayısı olmayana iş vermiyorlar gibi bir düşünceye kapılıyor ve bırakıyor başvurmayı. Dolayısıyla biz başvurmadığı halde işsiz olanları işsiz saymıyoruz. Şimdi bunların da biliyoruz sayısını, bunları da kattığımız zaman "geniş işsizlik" dediğimiz oran çıkıyor 22.8-22.9 çok ciddi bir oran yani mevcut bilinen, açıklanan işsizlik oranının 2 katı. Bana sorarsanız Türkiye'nin gerçek işsizlik oranı da budur. Yani geniş işsizliği Türkiye'de gerçek işsizlik oranı olarak almamız mümkün ki bu da işte dediğim gibi 20'nin üzerinde 22-23'e geliyor. Efendim, bu grafik Türkiye'nin dış borçlarını gösteriyor. Kırmızı çizgi özel sektör, özel sektörün dış borçları. Elimizdeki en son veriler biliyorsunuz 2021'in 3. çeyrek verileri henüz 2021'in son verileri çıkmadı. Kırmızı çizgi özel sektörü gösteriyor. Özel sektörün borçlanmasında 2016-2017'den itibaren bir düşüş var. Özel sektör borç ödeyici konumuna gelmiş yeni borç almak yerine mevcut borçları ödüyor. Kamu kesimi buna karşılık mavi çizgi

yükselen bir eğilim içinde. O istikrarlı bir şekilde yükseliyor kamu kesiminin borcu. Burada bu siyah çizgi de hepsinin toplamını gösteriyor. Türkiye'nin toplam dış borçlarını gösteriyor. Bu dış borçlara baktığımız zaman toplama orada da bazı inişler çıkışlar olmasına göre olmasına karşılık eğilim, trend yukarıya doğru sürekli bir artış eğilimi var Türkiye'nin dış borçlarında. Burada en ilginç görünüm Merkez Bankası yeşil çizgi onu gösteriyor. Merkez Bankasının dış borçları normal koşullarda Merkez Bankasının dış borcu olmaz. Yani çünkü Merkez Bankası bir kamu kurumu değildir, Merkez Bankası bir bankada değildir mevduat toplamaz, dış borçlanma yapmaz, cari dengeyi finanse etmek için dış borçlanmaya gitmez vesaire. Ama bu geçmişten gelen bir borcu var Merkez Bankasının Dresdner Banka Hesabı denilen hesap yani Almanya başta olmak üzere yurt dışında çalışan Türk işçilerine döviz hesapları açılmıştı mevduat hesapları. Bu hesaplara biraz daha yüksek faiz verilerek işçilerin paraları buraya toplanıyordu ve Merkez Bankasında bulunuyordu bu paralar. Sonunda bunun yanlış olduğuna karar verilince bu yeni gelen vadesi dolanlar yenilenmemeye ve işte Ziraat Bankası, Halk Bank, Vakıf Bank gibi kamu bankalarına yönlendirilmeye başlandı. Dikkat ederseniz yeşil çizgide ciddi bir düşüş var yani 2000'ler 2005'lerden itibaren çok ciddi bir gerilemeyle 2015 civarında sıfıra çok yaklaşmış yani 1.1 civarına gelmiş. 1 milyar doların altına gelmiş aşağı yukarı burada ama ondan sonra tekrar çok hızlı bir biçimde çıkış var. Yeniden böyle 26-27 milyar dolarlara geldi bu 2020 sonu. 2021'de daha da yukarı gitmiş olması lazım tabii bunun. Bunun temel nedenlerinden birisi swaplar. Merkez Bankası o da bir nevi borç swap anlaşmalarına girerek para toplamaya başlayınca çok hızlı bir artış içine girdi. Bu grafik kişi başına geliri gösteriyor dünyayla Türkiye'nin kıyaslaması var burada. Mavi çubuklar dünya ortalamasını gösteriyor yani her yıl itibariyle dünyanın gayrisafi millî hasılasını alıyoruz ve bunu o yılın ortalama dünya nüfusuna, yıllık ortalama dünya nüfusuna bölerek kişi başına geliri hesaplıyoruz. Türkiye için de aynı şeyi yapıyoruz her yıl itibariyle kırmızı çizgi de Türkiye'yi gösteriyor. Dikkat ederseniz burada 2000'lerde özellikle 2001 krizinde dünyanın oldukça gerisinde kalmış Türkiye kişi başına ortalama yıllık gelir açısından. Sonra 2001'den sonra krizden sonra uygulanan güçlü ekonomiye geçiş programıyla birlikte hızlı bir çıkış yakalamışız. 2006'da dünya ortalamasıyla denk noktaya gelmişiz, teğet hale gelmişiz sonra onu geçmişiz sonra bir çöküş var. Bu 2009-2008 krizinin yani küresel krizin Türkiye'ye yansımaları teğet geçmiş gibi görünüyor gerçekten de yani tam dünya ortalamasına teğet hale geliyoruz, ama ciddi bir etkilenme var. Sonra tekrar bir çıkış yakalamışız, ikinci bir ivme 2013'e kadar sürmüş bu ondan sonra ivmeyi kaybetmişiz ve Türkiye ciddi şekilde geri düşerek dünya ortalamasının oldukça gerisine gelmiş. Son dönemde 2020-2021'de bir çıkış tekrar yakalamış görünüyor, ama dünya da yeniden yükseliyor. Yani bu bir nevi baz etkisi hem dünya için hem Türkiye için. 2020'de yaşanan pandemide de kaybedilen ivmenin yenilenmesiyle ilgili karşımıza çıkıyor. Şimdi burada dünya ortalaması benim mesela bu ölçüleri biliyorsunuz çeşitli ölçüler var. Orta gelir tuzağını orta gelirden olup olmadığını ölçmek için işte Amerikan gayrisafi yurtiçi hasılasını kişi başına %25 ise şöyle olur, böyle olur böyle ölçüler var. Benim yaptığım ölçü farklı, ben çok farklı bir ölçü kullanıyorum. Burada kullandığım ölçü bu yani dünya ortalamasının biz neresindeyiz. Eğer dünya ortalaması civarında gidiyorsak işte bu orta gelir tuzağındayız biz. Bunun üstüne çıkmışsak yukarıya doğru gidiyorsak o zaman orta gelir tuzağından çıkıyoruz diye ben yorumluyorum. Mesela Türkiye burada 2010'da 2008'den sonra dünya ortalamasının üstüne çıkmış ve eğer 2013'te geri düşüş olmayıp da bunu -kişi başına gelir 12.500 dolarları bulmuştu- bunu yukarı doğru böyle devam ettirebilseydik eğer bir kere biz bugün herhalde 17-18 bin dolarlar civarındaydı, 20 bin dolara doğru gidiyorduk ve orta gelir tuzağından Türkiye çıkmış olacaktı, ama maalesef yapamadık. Burada esas büyük çöküşün Başkanlık Sistemine geçişten sonra ortaya çıktığına dikkatinizi çekmek isterim. Bu olumsuz gelişmelere, olumsuz görümlere karşın Türkiye'de sanayi çalışıyor. Ben sanayi üretim endeksini ekonominin arz yönü olarak perakende satış hacmini yıllık değişimini de talep yönünü göstermesi açısından kullanıyorum. Tabii sanayi biliyorsunuz gayrisafi yurtiçi millî hasıla payı %25 tek başına bütün arzı ölçemezsiniz tarım

var, ticaret var filan ama sanayi çok belirleyici biliyorsunuz. Yani bir apartman dairesinde 150 tane sanayi ürünü kullanılıyor. Dolayısıyla inşaatı vesairesi ile girdiğiniz zaman sanayi müthiş bir büyüyor ve sanayi büyümeye başladığı zaman işte hemen ticaret kesimi de büyüyor onun mallarını pazarlayan, bankalar birdenbire kredileri artırıyor vesaire dolayısıyla ekonomiyi en fazla etkileyenlerden birisi. Bakın burada sol üst köşede grafik bunu gösteriyor. 2020'nin 4. ayındaki büyük çöküş pandeminin Türkiye'ye vurduğu dönem ve 2021'deki 4. ayındaki büyük çıkışta bunun baz etkisiyle tersine dönüşü ama onun dışında sanayi üretimi yıllar itibariyle, aylar itibariyle baktığımızda olumlu yönde gidiyor. Bir tek son ayda yani Ocak ayında 2022'de eldeki son veri bu 2022'nin Ocak ayında bir düşüş var. Umarım böyle devam etmez düşüş ve yeniden toparlanma olur eğer öyle olursa büyüme düşecek anlamına gelebilir bu. Bu benzer aşağıda sağ alt köşedeki perakende satış hacmi yıllık değişim oranında yani ekonominin talep cephesinde de görünüyor. Sanayiyle neredeyse birebir aynı orada da ocak ayında talepte bir gerileme söz konusu. Bizim açımızdan bütün dünya açısından böyle ama bizim açımızdan önemli göstergelerden birisi de otomotiv. Otomotivin satış hacimlerine baktığımız zaman otomobil ve hafif ticari araç pazarına baktığımızda karşımıza böyle bir manzara çıkıyor. Burada gri çubuklar on yıllık ortalamaları gösteriyor. Her ayın on yıllık ortalama satış tutarlarını gösteriyor. Mavi çizgi geçen yılın ortalama satışlarını, turuncu çizgi de bu yılı gösteriyor. Canlı bakın bütün her şeye rağmen yani ekonomideki olumsuzluklara, inanılmaz fiyat artışlarına rağmen yani 100-120 bin liraya aldığımız otomobili bugün 400-450 bin liraya ancak alabiliyorsunuz. Bütün bunlara rağmen kurdan kaynaklı ve enflasyondan kaynaklı otomotiv canlı. Bunun temel nedenlerinden birisi talep kanununa sanki aykırıymış gibi görünse de temel nedenlerinden birisi öne çekilmiş talep. Yani insanlar önümüzdeki dönemde kurun daha da artacağını, enflasyonun daha da yükseleceğini düşünerek değiştirmeyi düşündüğü arabayı hemen değiştiriyor. Yani fazla beklemeden bir an evvel alayım önümüzdeki dönemlerde alamam diye düşünüp alıyor o nedenle otomobil satışlarında bir düşüş yok. Önemli bir değişim yok. Benzer bir durum beyaz eşyada da söz konusu hatta konutta da söz konusu. Şimdi mesela konuta baktığımızda bunu görebiliyoruz. Sol üstte konut satış talepleri görünüyor, sağ altta da satış fiyat endeksi görünüyor. Konut satışları parlak gidiyor mesela en son şubat ayına baktığımızda 97.587 adet konut satılmış geçen yılın şubat ayında 81.222'ymiş. Bu sonraki dönemlerde böyle devam eder mi bilmiyorum, ama fiyatları da arttırıyor bu. Önemli bir talep var, talep oldukça fiyat artıyor, fiyat arttıkça ilginç bir şekilde talep artıyor. Şu nedenle bu gelişme oluyor. Enflasyonun %54 olduğu bir ortamda bankalar maksimum %20 faiz veriyorlar ve insanlar satın alma gücünü kaybediyor. Yani aldığı faize rağmen 34 puanlık bir satın alma gücü kaybıyla yaklaşık 30 puan üzerinde bir satın alma gücü kaybıyla karşılaşılıyor. Yıl sonuna gelindiğinde öyle olduğunda satın alma gücünü koruyabilmek için fiyatı artan konutlara yöneliyorlar. Yani parasını tasarrufta bankada tutacak yerde konut almaya yöneliyorlar. İlerde nasılsa artar o zaman satarım paramı çıkarırım diye ya da dövize dönüyorlar ya da altına dönüyorlar. Şimdi de onlardan kurtulabilmek için biliyorsunuz kur korumalı mevduat hesabı çıkarıldı. Bu bizim ihracatımızı gösteriyor en son durum eldeki en son veri ocak ayı verisi. Ocak ayında geçen yıl ocak ayına göre %17 civarında ihracat artışı var. Buna karşılık %54'ten fazla ithalat artışı var. Şimdi normal olarak ekonomi biliminde biliyorsunuz Marshall-Lerner koşuluna bakmak lazım ama kurun yükseldiği bir yerde bir ülkenin parası değer kaybediyorsa ihracatının çok hızlı artması lazım, ithalatının da düşmesi lazım. Biz de tersi olmuş. İhracat artmış, ama ithalat çok daha fazla artmış. Bunun da tabii birçok nedeni var. Bunlardan birincisi bizim kurumumuz biz de şey düşüyor, ama acaba karşı tarafın alım durumu ne? Karşı tarafın bizim mallarımıza talebi ne? Çünkü bizim sattığımız mallar esnek mallar talep açısından esnek mallar yani insanlar vazgeçebiliyor. Buna karşılık bizim ithal ettiğimiz mallar katı mallar, talebi katı mallar yani mesela petrol gibi, doğal gaz gibi fiyatı ne olursa olsun almak zorunda olduğumuz mallar dolayısıyla yani teorik şeye bakarken biraz tabii böyle bakmak lazım. Esas bizi ilgilendiren dikkatimizi çekmesi gereken konulardan biri dış ticaret hadleri. Dış ticaret hadleri

düşüyor. Türkiye'nin son derece aleyhine geliyor. Bakın bu kırmızı noktalı çizgi 100'ü gösteriyor. 100 olduğu zaman birebir aynı demek ihracatla ithalat fiyatları ama burada biz 72'lere düşmüşüz ocak ayı itibariyle dikkat ederseniz. Müthiş bir ivme kaybı var yani bu şu demek biz eskiden 100 metre kumaşı birer dolardan 100 dolara ihraç ederken şimdi 150 metre kumaşı 0.80 dolara 120 dolar toplamına ihraç ediyoruz yani baktığınız zaman ihracatımız artıyor mu? Evet, miktar olarak da artıyor, değer olarak da artıyor, ama artması gerektiği gibi artıyor mu? Öyle artmıyor! Maalesef dış ticaret hadleri bize dış ticaretin aleyhimize geliştiğini gösteriyor. Efendim, bu bizim turizm durumumuzu gösteriyor. Bu yukarı bölüm gelen turistler, aşağıdaki yurt dışına giden Türkler netleştirirsek de karşımıza böyle bir manzara çıkıyor. Bakın 2019'da 34.5 milyar dolar turizm geliri elde etmişiz, 4.4 milyar dolarda giderimiz olmuş. 30 milyar dolar netimiz var. Buna karşılık 2020'de bu 12.1 milyara neti de 11 milyara dönüşmüş çünkü 2020 pandemi yılı. 2021 biraz toparlanma olan bir yıl 24.5 milyar dolarlık gelirimiz var, bu nette 22.6 milyar dolara düşmüş. Yani 2021 yılı 2020'ye göre, 2019'a göre kötü olmuş. Bizim 2019 düzeyine dönebilmemiz lazım. Tabii, bu şimdi çıkan savaş vesaire bizi olumlu etkileyeceğini düşünenlerde var, olumsuz etkileyeceğini düşünenlerde var. Şu açıdan mesela Ukraynalı turist artık gelemeyecek tabii Türkiye'ye ama bunun yerine Ruslar başka yerlere giden Rusların da Türkiye'ye geleceği tahmin ediliyor. Yani o boşluğu gene Rusların dolduracağı tahmin ediliyor. Çünkü Ruslara bütün kapılar kapalı Türkiye açık üstelik zenginlerinin de başka ülkelere giden işte İtalya'ya, Fransa'ya vesaire giden o kıylara giden zenginlerinde Türkiye'ye yöneleceği tahmini de var. Dolayısıyla işin olumlu yönleri de olabilir olumlu yönleri de olabilir. Biraz daha belki zaman geçmesi lazım burada net bir şey söyleyebilmemiz için. Efendim, bu grafik dolarizasyonu gösteriyor Türkiye'de. Dolarizasyon dediğimiz şey biliyorsunuz ya da para ikamesi dediğimiz şeyi biz bankalardaki mevduatın ne kadarının döviz olduğuyla ölçüyoruz. Yani toplam döviz mevduatı bölü toplam mevduat hesabıyla bunu buluyoruz. Kırmızı çizgi onu gösteriyor, mavi çizgi de dolar kurunu gösteriyor dolar Türk lirası kurunu gösteriyor. 2001 krizinden sonra Türkiye'nin aldığı önlemlerle işte güçlü ekonomiye geçiş programı uygulamaya başlayınca bunu da devam ettirdi uzunca bir süre. Dolar kuru bakın dikkat ederseniz aşağı yukarı sabitleşmiş yani 1-1.5 arasında gitmiş gelmiş çok fazla oynamadan ortalaması kabaca 1.40'lar 1.45'ler civarında uzun süre devam etmiş. Bu ederken de Türkiye bazı önlemler almış. Ne gibi önlemler almış? İşte bu program çerçevesinde mesela bankacılık reformunu yapmış. Önemli bir yapısal reform bu fakat arkasını getirememişiz. Bir tek bu var bir de şey var kamu mali disiplini sağlamak yani bütçe açığını düşürmek, borçlanmayı düşürmek dolayısıyla faizler borçlanma düştüğü zaman faizler düşüyor. Ayrıca Türkiye 2005 yılında hatırlarsanız Avrupa Birliği'yle tam üyelik müzakeresine başladı ve başlayınca Türkiye'ye inanılmaz yabancı sermaye girişi oldu. Borç değil doğrudan yabancı sermaye girişi. Yani 1923'ten Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan 2005 yılına kadar Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı sermaye miktarı 15.5 milyar dolar. Bu kadar uzun bir süre içinde gelen 15.5 milyar dolar. Sadece 2006 yılında Türkiye'ye gelen yabancı sermaye miktarı 22 milyar dolar. Bundan sonraki 4 yılda da aynı şey devam etmiş. Türkiye 4 yıl içinde yani 2006'dan 2010'a kadar toplam 72 milyar dolar para gelmiş doğrudan yabancı. Bütün bunların sonucunda Türkiye'de dolar kurunda sabitleşme eğilimine gidince insanların Türk lirasına güveni artmış ve dolarizasyon hızla çözülmüş. %57'lerden 2002'deki %57'lerden 2010'da %30'un altına %29'lara gelmiş. Sonrasında Türkiye emlak kaybı başlıyor. İşte özellikle 2013'ten sonra bakın kur yükseliyor mavi çizgi, onunla birlikte dolarizasyon da yükseliyor ve insanlar yeniden yükselen kura ayak uydurabilmek için dövize dönmeye başlıyorlar. Bu bir ara 2022 başlarında %64'lere çıktı dolarizasyon oranı şu sıralarda da %58. Özellikle bu kur korumalı mevduattan sonra mevduat uygulamasında kişilerden çok geçiş yok bu işe, kişiler çok geçmediler fakat kurumlar kendilerine vergi avantajı da tanındığı için buraya döndüler. Dönünce tabii böyle bir bükülme yaşandı. Umarım biraz daha devam eder çünkü dolarizasyon ekonominin bütün şeyini bozan bir olay. Efendim, bu bizim meşhur faiz sebeptir, enflasyon sonuçtur tezinin görünümü ne kadar yanlış olduğunu iktisat bilimiyle ne kadar uyumsuz

olduğunun belki ispatı. Kırmızı çizgi Merkez Bankasının politika faizini gösteriyor. Uzun süre dikkat ederseniz düz kalmış, değişmemiş %19'larda devam etmiş ve o öyle de devam ederken de mavi çizgi döviz kurunu gösteriyor, dolar kurunu, siyah çizgi de TÜFE'yi enflasyonu gösteriyor. Enflasyonda döviz kuru da çok fazla oynamamış, hafif yukarı eğilimdedir ama çok büyük bir değişim yok aylar itibarıyla 2020'de. Ne zaman ki Merkez Bankası eylül ayında faizi %19'dan %18'e indirmiş bir kıpırdanma kurda başlamış. Henüz enflasyonda fazla bir kıpırdanma yok çünkü yansıması biraz zaman alıyor biliyorsunuz. Sonra Merkez Bankası devam etmiş önce 19'dan 18'e ondan sonra 18'den 16'ya derken 14'e indi ve orada kaldı şimdilik. Bakın o her bir indirimden sonra bir sıçrama yaşıyor özellikle döviz kurunda. Sonunda döviz kurunun enflasyona yansıması kasım ayında geliyor ve inanılmaz bir sıçrama yaşıyor. Dolayısıyla Merkez Bankasının faizi düşürmesiyle birlikte kurda ve enflasyonda yaşanan sıçrama burada görünüyor. Bu devam edecek gibi de görünüyor. Bu kurun, faizin şöyle bir tez vardı biliyorsunuz; Hazine ve Maliye Bakanı bunu söyledi, dedi ki; "Biz faizi düşüyoruz çünkü faizi düşürdüğümüz zaman bir süre sonra kur düşecek, kur düşünce enflasyon da düşecek sonra cari açık düşecek ve Türkiye rahata çıkacak." Kur düşmedi, enflasyon da düşmedi, cari açığa büyüyor işin kötüsü! Böyle olunca son dönemde uyguladığını uygulamaya başladı tekrar Merkez Bankası devam etti daha doğrusu. Rezervleri kullanarak, satarak kamu bankalarına da aynı işi yaptırarak dövize müdahale ediyor. Yani döviz satarak piyasa da döviz bolluğu yaratmaya çalışıp döviz kurunu sabit tutmaya çalışıyor. Merkez Bankasının brüt rezervleri son eldeki yenilenmiş verilere göre –yarın tekrar yenilenecek bu veri- brüt rezervleri kabaca 109 milyar dolar civarında. Bu brüt rezervler biliyorsunuz Merkez Bankasına ait olanı var olmayanı var. Merkez Bankasına ait olmayanı bunun bankaların zorunlu karşılıkları yani bankalar zorunlu karşılık olarak Merkez Bankasına ödünç para vermişler mevduat toplamanın karşılığında. Bu Merkez Bankasında duruyor, ama Merkez Bankasının malı değil yani bankalar sıkıntıya düştüğü talep ettiği zaman bunu vermek zorunda Merkez Bankasına. İkinci olarak; bankaların Merkez Bankasında buldukları gönüllü mevduatlar var. Çünkü bankalar her gün birbirleriyle işlem yapıyorlar, Merkez Bankasıyla işlem yapıyorlar, ödemeler yapıyorlar. Bunun için belli bir miktar döviz hesabı bulunduruyorlar gönüllü mevduat hesabı diye. Bunları düşersek bu 109 milyar dolarlık brüt rezervlerden geriye kabaca 15.68 yani 16 milyar dolar net rezerv kalıyor. Bu Merkez Bankasına ait olan gerisi Merkez Bankasının değil 16 milyar dolar. Bir de swaplar var. Swap biliyorsunuz Merkez Bankasının başka bir Merkez Bankasıyla yaptığı bir anlaşma. 3 ay, 5 ay, 6 aylık bir süreyle Merkez Bankası Türk lirasını veriyor karşısından döviz alıyor geçici olarak. Vade dolduğunda 3 ay sonra tekrar dövizleri veriyor Türk lirasını geri alıyor. Dolayısıyla bu da bir borç bunu da düşüğünüz zaman Merkez Bankasının swaplar hariç net rezervleri -44 milyar dolar oluyor. Yani Merkez Bankasının sıfıra gelebilmesi için 44 milyar dolar bulması lazım. Rezervini sıfırlayabilmesi için swap hariç net rezervlerini 44 milyar dolar bulması lazım. Bu son dönemlerde ortaya çıkmış bir gelişme yani son 1-2 yıldır. 128 milyar dolar diye çok anlatılan mesele var. İşte onun da parçalarından birisi olarak böyle gelişmiş bir olay maalesef bu aleyhte bir şey. Çünkü Türkiye'ye borç verenler, yatırım yapanlar önce bu rezervlere bir bakıyorlar. Her ülke için böyle mesela bu rezervler Çin'de 3.5 trilyon dolar var, Rusya'da 630 milyar dolar var. Yani bizim rakiplerimizde çok yüksek bunlar biraz merkantalist bir tavır ama buna bakıyor insanlar. Yani ülke ödeyemezse rezervleri bu borcu ödemeye, benim verdiğim bu borcu ödemeye yetecek mi diye bakıyor. Şimdi, bütün bunlarla biz uğraşıyoruz aman işte faizler artmasın, efendime söyleyeyim şirketlere büyük faiz yükü gelmesin vesaire diye Merkez Bankasının bilanço analizleri bilançolar üzerinden yapılan bir araştırma var. 672.588 firma irili ufaklı üzerinde ortalama yapılmış bir araştırma bu. Finansman giderlerinin toplam giderler içindeki payı nedir? Finansman giderleri dediğimizde sadece faiz değil biliyorsunuz komisyon giderleri filan da var. %3 yani bütün bu koparılan bu kıyamet %3'lük bir büyüklük için dolayısıyla aslında ihmal edilebilir bir ölçü bu. Yani faizi arttırsak kıyamet kopar dediğimiz olay bu onun için kuru arttırıyoruz. Kur artınca çok daha büyük kıyamet kopuyor maalesef. Buna biraz önce genelde değindiğim için geçiyorum. Türkiye,

riskli bir ülke şimdi biz hep bunu tartışıyoruz işin sonunu tartışıyoruz. Yani faiz mi enflasyon yaratır, enflasyon mu faiz yaratır? Aslında hepsini riskler yaratır. Riskleriniz ne kadar yüksekse enflasyonunuz, kurunuz o kadar bozuk olur, o kadar yükselir. Paranız o kadar değer kaybeder, değer kaybedince de enflasyonunuz o kadar yükselir. Bunu ölçen şey biliyorsunuz CDS primi denilen şey dünyada risk ölçen şey. Biliyorsunuz CDS primi ülkeler açısından bir ülkenin çıkardığı tahvilin kaç sigorta edileceği kabaca anlamına geliyor. Yani 100 dolarlık tahvili çıkarıyorsunuz işte %5'te faiz koymuşunuz, üstüne %5 faizi var diyelim bunu yabancı alıyor. Almadan evvel soruyor diyor ki; "Ya ben bunu alıyorum ama Türkiye ödemezse sen öder misin?" böyle kurumlar var. "Öderim" diyor. "Ne istersin?" diyor, işte "2 dolar isterim." diyor işte "%2 alırım." diyor. Buna biz CDS primi diyoruz biliyorsunuz. Şimdi bu CDS primi yüzölçümüyle ölçülüyor. Çünkü ülkelerinkiler farklı 100 baz puan, 300 baz puan vesaire. 300 baz puan eşitlik olarak kabul ediliyor. 300 baz puan üzerindeyse bir ülke aşırı riskli kabul ediliyor aşırı riskli kabul ediliyor. Mesela bunlar Almanya'da filan 13, Rusya'da bile çok yakın zamana kadar -savaşa girdiği için çok yükseldi- 80 filandı yani. İşte Çin'de bilmem 35, İngiltere'de 17 gibi risk primleri var. Bizim risk primimiz 570 bir ara 670'lere kadar çıkmıştı. Bakın Brezilya bize benzer bir ülke 200'lerde. O da çok riskli bir ülke aslında ama riskleri bizden daha az olduğu için daha düşük. Yani bunun mesela kredi rating diye kredibilite ölçen şirketlerin rating ölçmesinin objektif olup olmadığını çok tartışma konusu olabilir, ama CDS'te böyle bir şey yok. Yani Amerika etkilemiştir, İngiltere etkilemiştir böyle bir şey diyemeyiz çünkü bu piyasada oluşan bir şey tıpkı döviz kuru gibi. Yani bizim tahvillerimizi alanlar ne kadar çok CDS şirketine başvuruyorsa ne kadar çok başvuru yapıyorlarsa o kadar yükseliyor. Son derece tamamen arz-talep kurallarına göre işleyen bir sistem. Türkiye riskli bir ülke o zaman bizim oturup risklerimizi çözmemiz lazım. Enflasyonu nasıl çözeriz? Faizi mi indiririz, kuru mu bunları tamamen bir yana bırakıp, oturup risklerimizi çözmemiz lazım. Bunun için ben hep şeyi söylüyorum yani Türkiye'nin ilk yapması gereken şey bir risk envanteri çıkarmak. Bizim risklerimiz neler? 1, 2, 3, 5, 15 bunları sıralayıp ondan sonra bunları nasıl çözebiliriz? Çözebileceklerimiz var çözemeyeceklerimiz var. O çözümlere de zaten yapısal reform diyoruz. Mesela Türkiye'nin hukuk sorunu var. Bütün dünya artık bunu tespit etmiş. Bunu biz nasıl çözeriz? Yargı sorunu var, yargı bağımsızlığı nasıl çözeriz? Demokrasi sorunumuz var nasıl çözeriz? Yani ekonominin dışında bir sürü sorunumuz var ve bunları çözersek aslında bu CDS primini, risk primini vesaire olumlu etki yapacak. Ekonomi dışı gibi görünse de ekonomiyi son derece ilgilendiren sorunlarımız var. Mesela komşularla sorunlarımız var. Dünyada bizim kadar komşularıyla sorunlu olan başka bir ülke var mı bilmiyorum. Kuzey Kore var başka yok galiba o da sorunlu ama. Bu sorunları çözebilir miyiz? Oturup bütün bunlara kafa yormamız lazım bizim. Bir de tabii ekonomi politikamızı doğru uygulamamız lazım. Bu iki komik fotoğrafla bunu anlatmaya çalıştım ben. Yani arabaları ekonomi olarak düşünün, Türkiye ekonomisi olarak düşünün. Soldaki arabanın iki tane benzer at çekiyor. Bunların birini para birini de maliye politikası olarak düşünün. Bunlar aşağı yukarı aynı hızla koşarlar. Çünkü birbirine çok benzer kalitede iki at aynı hızla koşarlar ve bu araba da devrilmeden doğru dürüst gider. Hiçbir sorun olmaz. Sağ alttakinde ise arabaya bir Hint öküzüyle bir at koşulu. Burada at mecburen Hint öküzünün hızına uymak zorunda. Hint öküzü ağır gidecek çünkü yani hızlı at gibi koşamaz. Dolayısıyla ve atla o dengeyi sağlayamazsa da arabayı devirebilirler biri hızlı biri yavaş giderse. Onun için para ve maliye politikasının aynı hedefe, aynı hızla, aynı mantıkla gidiyor olması lazım aksi takdirde biri sıkı para politikası biri gevşek maliye politikası dediğiniz zaman Türkiye genellikle böyle yapıyor bambaşka şeyler çıkıyor karşınıza. Önümüzdeki döneme kısaca bir göz atayım. Pandemi dünyada tedarik zincirini oldukça bozdu. Birçok ülkenin birbiriyle olan ilişkileri yani mal ticaret ilişkileri ister istemez bozuldu. Bu önümüzdeki dönemde biraz daha bozulacak gibi görünüyor özellikle Rusya'nın Ukrayna işgali meselesiyle ilgili olarak ve dolayısıyla bütün bunlar dünya ticaretinde bir daralmaya yol açacak. Dünya ticaretinin daralması demek aslında kapitalist sistemin temel kabullerinden biri budur biliyorsunuz. Yani ne kadar çok ulusla ticaret olursa uluslararası refahta o kadar büyür. Bu

uluslararası refahın da düşmesine yol açacak ister istemez. Ben enflasyondaki yükseliş eğiliminin artarak devam edeceğini tahmin ediyorum. Geç kaldılar Merkez Bankaları müdahale de geç kaldılar ve ister istemez faizi arttırarak devam edecekler. Parasal sıkılaştırmaya da gidecekler. Ama burada tabii bunu doğru dürüst dengeli de yapamazlarsa geç kaldıkları için hızlı giderlerse bu sefer büyüme düşecek ve birçok ülkede resesyon hatta slumpflasyon yani yüksek enflasyonla birlikte küçülme olgusu ortaya çıkacak diye tahmin ediyorum. Türkiye'ye etkilerine bakarsak savaşın bir kere savaş dışında düşük faiz uygulaması var Türkiye'nin yanlış yaptığı bir uygulama. İşin kötüsü şimdi bunu düzeltmek de zor. Yani mesela faiz 19'ken bunu 20'ye çıkarsaydı 18'e, 14'e indirecek yerde Merkez Bankası büyük bir ihtimalle bizim bugün kurumuz 10.5'ler civarında olacaktı. Bilemediniz 20 değil de 24-25'lere çıkarsaydı bizim kurumuz büyük bir ihtimalle bugün dolar kurumuz 10.5'ler civarında olacaktı. Enflasyonumuz da büyük ölçüde benim yaptığım bir tahmine göre %25-27 arasında bir yerde olacaktı. Maalesef şimdi %54.4'lük enflasyona tepki için faizi %60'a çıkarmanız lazım. 60'a çıkardığımız anda bütün ekonomi durur, işte o zaman şirketler gider. Her ne kadar faizin ağırlığı %3'te olsa %60'a çıkmak demek çok ciddi bir durgunluğa yol açar. Onun için o fırsatı da kaçırdık. Öyle düzeltmeyeceğiz o nedenle ister istemez kur yükselecek ve ister istemez de enflasyon yükselecek. Dünyada büyüme düşecek diye tahmin ediyorum ben. Bu bizim ihracatımızın azalmasına yol açacak. Turizmde kayıplar ortaya çıkabilir bu net değil demin biraz, bir nebze değindim, ama her hâlükârda bizim cari açığımız öyle fazla filan vermeyeceğiz ciddi şekilde artacak gibi görünüyor. Öte yandan ekonomiyi canlı tutmak için yapılan vergi indirimleri ve arttırılan kamu harcamaları ki bunlar devam edecek öyle anlaşılıyor. Bütçe açığını arttıracak ister istemez ve kurun yükselmesini önlemek için eğer müdahaleye devam ederse Merkez Bankası bu bizim swap hariç net rezervlerimizin daha da eksiye gitmesine yol açacak gibi görünüyor. Bütün bunların sonucunda Türkiye'yi bekleyen en ciddi sorunlardan biri önce slumpflasyona doğru gidiş yani enflasyon arttı büyümeme sonra büyük bir ihtimalle küçülmeye geçiş ve dolayısıyla slumpflasyon yani hem enflasyon hem küçülme olgusunu birlikte yaşamak olacak. Fakat dünyada aşağı yukarı böyle bir şey yaşayacak. Bizim buradan çıkmamız için artık faizle filan değil faiz arttırımı belki şart ama ilk adım için. Ama bunun dışında demin değindiğim şeyleri yapmamız lazım. Önce bir risk envanteri çıkarıp sonra işte yargı bağımsızlığı, hukukun üstünlüğü, demokrasi, güçler ayrımı yalnız bilime dayalı sorgulayıcı analitik yetenek geliştirici eğitime geçiş yapmamız lazım. Komşularla sorunları gidermemiz lazım, şeffaflığı getirmemiz lazım, hesap verilebilirlik lazım, idarenin yargı denetimi lazım anayasa hükmü ama uygulanmıyor maalesef. Merkez Bankasının gerçek anlamda bağımsız yapılması lazım, bana sorarsanız TÜİK'in de bağımsız olması lazım hatta TÜİK'in maaşlarını özel sektörün de katkıda bulunacağı kimsenin de bilmediği bir havuzdan alıyor olması lazım ki kimse karışmasın TÜİK'in yaptığı işlere. Vergi denetimin de belki bağımsız hale getirilmesi lazım, teşvik sistemini tümüyle değiştirmemiz lazım. Türkiye tamamen yanlış bir teşvik sistemi yapıyor. Sektör teşvik ediyor, il teşvik ediyor çok yanlış bir şey. Biz tıpkı Kore'nin yaptığı gibi Güney Kore'nin ürün seçip dünyada rekabet edilebilir ürünlere özel teşvik vermemiz lazım belli sayıda ve bunu üreten her kimse teşviki ona verip 3-4 yıl içinde dünya çapında markalar yaratmamız lazım. Türkiye 250 yıldır tekstil sektöründe olup marka yaratmamış tek ülkedir. Dünya çapında markası olmayan tek ülkedir. Bunun nedeni de budur yani devlet bu işe ağırlığını koymamıştır. Tek hazine kuralına kesin dönüş yapılması lazım, varlık fonunun süratle kaldırılması lazım. Efendim, bunlar ayrıntıları biraz da kitabımın reklamını yapayım müsaade ederseniz? Bunların ayrıntıları ay başında piyasaya çıkacak olan "Yapısal Reformlar ve Türkiye" kitabımda anlattım yani burada söylediklerimden çok daha fazlasını nasıl yapısal reformlar yapılması lazım diye. Burada tabii umutsuzluğa kapılmanın anlamı yok anlattığım şeyler biraz umutsuz bir tablo çıkarıyor. Fakat Türkiye hiç unutmayalım ki krizlere girmemeyi beceremese de krizlerden çok hızlı çıkabilen bir ülke. Yani baktığımızda 80 krizi böyle oldu, 94 krizi böyle oldu, 2001 krizi böyle oldu, 2008'de küresel kriz böyle oldu. Giriyor bir yıl içinde de çıkabiliyor. Umarım bu seferde böyle yaparız onun için bunlara hazırlıklı olmakta yarar var

diyerek bunu kapatayım, paylaşımı durdurayım. Böylece sunumumu da tamamlamış olayım efendim. Beni dinlediğiniz için çok teşekkür ediyorum. Bilmiyorum soru-cevap olacak mı?

Mehmet Kaytaç: Evet, çok teşekkürler Sayın Hocam cidden aydınlatıcı, bilgilendirici bir sunum oldu. Tabii biraz hani son slayttaki daha böyle bir iyimser hava olmasına rağmen daha öncekiler cidden biraz insanı umutsuzluğa sokuyor. Yani şimdi burada şöyle soru soracak arkadaşlar da... Ben sadece kısaca şunu merak ettim. Hani siz de biraz daha politik hayatta hükümet etrafında ne oluyor, bitiyor daha iyi bilirsiniz. Şimdi yani daha önceki krizlerde kriz oluyordu, tamam, ondan sonra belirli tedbirler alınıyordu dediğiniz gibi 6 ayda, 1 ayda hani yeni bir döneme geçebiliyorduk. Yani fakat bu hükümetin politika uygulayıcıları yani bu yaptıkları, önerdikleri politikaları cidden düşünerek mi yapıyorlar yoksa hani “İşte bugün böyle, yarın böyle işte ya şu da böyle dedi işte bununla böyle yaparız.” gibi nasıl ilerliyorlar. Ben o bakımdan biraz umutsuzum iyimser değilim en azından.

Mahfi Eğilmez: Ben de aynı kanıdayım Sevgili Hocam, Ben de çok umutlu değilim, ama bu kadar umutsuzluk yaymayalım diye sonunu öyle bitirmek zorunda hissettim kendimi. Ben öyle hükümete öyle bir yakınlığım yok. Siyasetçiler benimle görüşmek istiyorlar muhalefet de dâhil ben hiçbirisiyle görüşmüyorum. Çünkü ben görüşlerimi kendi bloğumdan herkese açık olarak yazıyorum. Merak eden olursa okur diye bunlara da fazla söyleyecek bir şeyim yok. İşte kitaplar yazıyorum, bloğumda yazıyorum, anlatıyorum. Öyle bir yakınlığım yok, ama benim de tahminim aynı yönde sizinle. Yani çok rastgele gidiyor öyle bir önceden hazırlanmış bir plan yok. Bu bir dönem daha böyleydi. Hatırlar mısınız bilmiyorum Erbakan döneminde bir kaynakçı bir şey vardı neydi adamın adı?

Mehmet Kaytaç: Fehim Adak Fehim Adak,

Mahfi Eğilmez: Yok yok bir bürokrat vardı kaynakçı bir şey derlerdi yani sürekli kaynak buluyor bir yerden böyle şuradan bilmem ne yapalım falan ama böyle bir hazırlanma... Hocam, ya şimdi burada şimdi bakın şu var. Yani Türkiye'nin bir planı var di mi? Öyle biliyoruz bir program var, orta vadeli program diye bir programı var. Bu orta vadeli programı ekim, kasım ayında açıkladı ve ocak geldiği zaman sanki öyle bir program hiç yokmuş gibi bambaşka bir yere gittik. Yok faiz indirilecek, cari... Dolayısıyla böyle bir program yok gördüğüm kadarıyla rastgele o sırada kimin aklına gelir de onun söylediğiyle gidiyoruz anlaşılır. Yani ve sonu da hiç düşünülüyor şu kur korumalı mevduat hesabına baktığım zaman yani ben Hazineye olsam istifa etmemiş olsam o anda istifa ederim. O kadar büyük büyük geliyor ki Hazinesinin üzerine. Bunun altından kim nasıl kalkacak bilmiyorum. Onun için ben çok umutlu değilim programda yok. Yani şöyle bir şeyim var umut için yani hani çok umutsuz görüntü var, ama şöyle de bir umuda ilişkin de şöyle de bir görüşüm var benim. Aslında şu son 3 yılda yapılan her şeyi iptal etsek birdenbire yapısal reform yapmış gibi olacağız. Öyle de bir avantajımız var yani. Son 3 yılda yapılan her şeyi iptal edilmiştir diye bir kanun çıkarsak, emin olun ciddi bir yapısal reform yapmış olacağız. Dünyada da itibarımız artar, kaynak da toplarız böyle de basit bir durum var yani.

Mehmet Kaytaç: Evet sorusu olan arkadaş. Ha Özlem şeyi açarsan mikrofonu,

Bahadır Er: Bir saniye Hocam ben açıyorum,

Özlem İnanç: Teşekkür ediyorum Bahadır. Tam ben de onu söyleyecektim aslında Mahfi Hocam her şeyden önce çok teşekkür ederim bizimle olduğunuz için, güzel sunumunuz için. O gösterdiğiniz hani o krizlerden çıkma dönemlerinde ya uygulanan bir para politikası ve onunla birlikte maliye politikası gördük, ya seçimler sonucunda değişen belki bir iktidar şimdi 2023'te seçimler olacak deniyor belki daha erken vesaire ama ben de Mehmet Hoca'nın dediği gibi şimdi açıklanan bir şey var: “Bu faizler düşecek, daha da düşecek.” dediler, ama düşüremiyorlar şu nokta da anladığım

kadarıyla. 14'te kaldık gibi gözüküyor ve bu noktaya geldiğimizde Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa'da faiz artırımları daha başlamamıştı şimdi başlıyor. Bunun sonrasında biz bu 14'te ısrar etsek dahi o yapısal reformlar olarak bahsettiğiniz pek çok şey de aslında şu anda sanki çok fazla konuşulan konular arasında yer almıyor gibi geliyor bana. Turizm konusunda ben olumsuz taraftayım. Olumsuz etkileneceğimi düşünüyorum. Gelen turist sayısı artsa dahi harcamaların yani kazancın artmaması ekonomiyi daha olumsuz etkileyecek. Bir de beni açıkçası üzen şeylerden bir tanesi yapılan neler diyeyim yorumlar yetkililer tarafından. Geçen gün daha dün galiba Türk lirasının şu anki değeriyle alakalı yapılan bir yorum vardı hükümet tarafında. Bu bahsettiğiniz risk ve büyük olasılıkla güven tarafını daha da olumsuz etkiliyordur diye düşünüyorum ben. Neticede seçimlere doğru gidilirken yapılan yoklamalarda da çok fazla bir şey değişmeyecek gibi görünüyor Türkiye'de. Bazıları evet diyor bazıları hayır diyor, ama hani değişmediği varsayılır ise diyelim ki böyle devam ediyoruz 2023'te de 2023'e kadar gidebilirsek. Hocam, bu politikalarla nereye kadar gidebileceğiz? Yani enflasyon buralarda faizi arttırmıyoruz başka da bir şey yapmıyoruz yani nasıl bir gelecek bekliyor bizi eğer böyle devam ederse bu ülke?

Mahfi Eğilmez: Evet, Özlem Hoca'm çok teşekkür ederim ayrıntılı bir şey hem soru hem analiz çok sağ olun. Biz de bir laf var biliyorsunuz; "Zor oyunu bozar." diye ben onu bekliyorum. Yani bir şekilde faizi arttırmak çünkü Türkiye açık bir ekonomi yani 453 milyar dolar borcu olan, işte dışarıya açık yatırımları olan bir ekonomi. Öyle çok şey gibi değil yani mesela İran gibi kendi içine kapalı bir ekonomi değil. Dolayısıyla kapılarımı kapatırım devam ederim böyle bir şey diyecek hali yok Türkiye'nin ister istemez bunları yapacak. Turizmde açıkçası bende biraz olumsuz taraftayım yani olumluya yoranlar var, ama ben o kadar olumlu değilim. En azından yani 2021'de yaşadığımızı yaşayabiliriz öyle 2019'daki miktarlara dönemeyiz diye düşünüyorum. Yani böyle devam edemeyiz diye düşünüyorum. Yani Türkiye böyle bir ülke bu kadar dışa açık bu haliyle devam edemez. Mehmet Hoca'm Hazine Müsteşarlığı yaptı, ben de yaptım yıllarımızı, yıllarımı verdim Hazineye. %8.62'yle borçlandı Hazine dolar bazında ben böyle bir şey hiç hatırlamıyorum. Bilmiyorum Mehmet Hoca'm hatırlıyor mu? Ben hiç hatırlamıyorum yani Hazinesinin %6'larla filan borçlandığını hatırlıyorum, ama %8.62'yle borçlandığını hiç hatırlamıyorum. Düşünün, bakın yani Amerika Birleşik Devletleri tahvili %2'nin altında, %2 beş yıllık Amerikan tahviline baktığımız zaman %2'yle borçlanıyor, siz %8.60! Efendim, o Amerika bu Türkiye. Tamam, o zamandan beri Türkiye o zaman faiz Amerika'da daha yüksekti böyle değildi. Enflasyon daha yüksekti yani Amerika'da faizler %3-3.5'ken Türkiye 5, 5.5, 6 ile borçlanıyordu. %8.62'deyiz buradan herhalde bu ekonomi zorlanıyor tamam adamlar bu işi iktidar bu işi götürüyor gibi görünüyor ama benim hep söylediğim bir laf var. Biz daha orada değiliz daha 2001 krizi çapında bir kriz yaşamadık. Şu anda bir krizin içindeyiz, fiyatlar inanılmaz artıyor hepimiz bunun sıkıntılarını çekiyoruz. Ben bugün daha alışverişe gittim. Yani her gittiğimde fiyatlara şaşıyorum böyle bir şey olur mu? Bir de 80'lerde yaşadık, ama bu kadar değil emin olun. %100'dü enflasyon işte enflasyon %80'lerde filandı faizlerde %90 civarındaydı. Emin olun bu kadar değişmiyordu fiyatlar. Yani bizim ölçüp de piyasaya ölçümüz budur diye sunduğumuz rakamlarda tartışmalı. Yani bunları vatandaşa söyleyin sizi bir dövmediği kalır. %50 enflasyon var deseniz sokakta dayak yersiniz. %10-11 işsizlik var deseniz üniversite mezunları döver. Yani kullandığımız veriler de yanlış. Veriler yanlış olunca aldığımız önlemler de yanlış oluyor bunlara göre. Bunların o kadar çözülmesi gereken şey var ki ama tekrar söylüyorum ben "Zor oyunu bozar." diye tahmin ediyorum. Önümüzdeki dönemlerde bir şekilde bir şeyler yapılması şart. Ama bu siyasi iktidar ama gelecek olan başka siyasi iktidar. Birileri yapacak tabii gelecek olan kimse onun başına da çok büyük inanılmaz yükler devrediliyor. Yani özellikle bu kur korumalı mevduat devam ederse bir facia haline dönüşecek maalesef böyle.

Bahadır Er: Hocam, sesinizi kendiniz açabilirsiniz soru sormak isteyen varsa?

Mehmet Kaytaç: Evet, soru sormak isteyen?

Aslı Şen Taşbaşı: Ben sorabilir miyim Hocam?

Mehmet Kaytaç: Tabii tabii, pardon Selda görmedim.

Aslı Şen Taşbaşı: Hocam, buyurun siz sizden sonra ben söz alayım.

Mehmet Kaytaç: Yoo yoo sen şey yap,

Aslı Şen Taşbaşı: Tamam, Hocam davetimizi kabul ettiğiniz için teşekkür ederiz. Çok keyifli bir sohbet oluyor.

Mahfi Eğilmez: Rica ederim, çok sağ olun.

Aslı Şen Taşbaşı: Şunu merak ediyorum ben de hane halkları açısından baktığımızda da enflasyona karşı kendisini korumaya çalışan bir profil görüyoruz. Yani belki yarınki talebini bugüne çeken artan fiyatlar karşısında bir koruma kalkanı bence oluşturmaya çalışan bir profil görüyoruz Türkiye’de. Acaba bu slumpflasyona karşı bir güvenilen bir durum olabilir mi bu devam eden bugünkü tüketim? Elbette bu sürdürülebilir bir şey değil ama buna ne derece güveniyor olabilir? Bunu merak ediyorum. Bir de ben tabii genel olarak bilim insanı olmaya çalışan, isteyen insanlar veya özel anlamda sosyal bilimciler olarak biz soru sormaya, sorgulamaya alışmışız, ama karşısında bir... cevabını alıyoruz.

Mahfi Eğilmez: Ben çok özür dilerim Aslı Hanım bu son kısmı duyamadım yani kesinti oldu orada. Son para politikasıyla ilgili bir şey söylediniz.

Aslı Şen Taşbaşı: Şöyle dedim şimdi duyulabiliyor mu acaba?

Dinleyici: Şimdi duyuluyor evet,

Aslı Şen Taşbaşı: Yani şunu merak ediyorum. Biz soruyorsak bu soruyorsak bu sorular politika yapıcıları da soruyor olmalı ve biz sürekli şu soruyu soruyoruz bu tür toplantılarda. Para politikasının ikamesi olabilir mi? Ama cevap açık para politikasının ikamesi olamaz. Para politikası enstrümanlarının ikamesi olamaz. Dünyada bir örneği var mı Hocam böyle bir ikame söz konusu olabilir mi? Yani şu anda Merkez Bankasının enstrümanlarının işe yaramadığı ortada, Merkez Bankası kendisi enflasyon yaratan bir kurum haline gelmiş durumda Türkiye’de. Yani bunun çözümü mevcut enstrümanlarla mümkün değil gibi gözüküyor. Bununla ilgili biraz,

Mahfi Eğilmez: Evet Hocam çok güzel bir tespiti. Gerçekten Merkez Bankası kendisi enflasyon yaratır bir kurum halinde hem bir yandan para basıyor ister istemez. Yani kur korumalı mevduata baktığımız zaman bunu nereden karşılayacak? Gelirleri zaten yetmiyor açık veriyor. Bunu nereden karşılayacak? Borçlanmayla karşılayacak ya da Merkez Bankası para basıp hazineye verecek. Bunu da yapıyorlar da işin tuhafı sözde görev zararı kaldırıldı ama kamu kurumlarına ciddi görev zararları yükleniyor ve hatta bunların birçoğu el altından yapıyor. Yani işte Ziraat Bankası, Halk Bank, Vakıf Bank gibi bankalar kamu bankaları el altından döviz satıyorlar Merkez Bankası adına. Yani piyasaya müdahale ediyorlar hatta zaman zaman BOTAŞ bile elindeki döviz bozdurup sonra Merkez Bankasından almaya yöneliyor. İlginç bir durum var. Özellikle tespitiniz çok doğru yani tüketim öne çekildiği zaman ister istemez insanlar para harcıyorlar ve ekonomi canlı tutuluyor. Dolayısıyla bu ilk bakışta slumpflasyonu önleyici bir şey en azından yani enflasyon zaten var, yüksek bir enflasyon var, ama bu arada ekonomi canlı tutularak öne çekilmiş taleple büyüme en azından sağlanıyor. Dolayısıyla ekonominin resesyona ya da slumpflasyona girmesi önleniyor. Bunlar tabii biliyorsunuz

siz benden daha iyi biliyorsunuz. Bunlar sürdürülebilir işler değil yani bir süre gider. Mesela 3 ay sonra seçim varsa bu iş idare eder, hadi bilemediniz belki 6 ay dayanır, ama bir buçuk sene önümüzdeki döneme 2023'teki seçime kadar, eğer seçim o zaman olacaksa bunu böyle götürmeniz mümkün değil. Bu ekonomi bir yerde çatlayacak. Bu şeyle negatif reel faizle, bu kadar yüksek öne çekilmiş tüketimle insanlar çünkü hakikatten şaşkın. Biz oraya başka bir şey almaya gitmişiz alverişe gittik eşimle. Biz alışveriş yaparken bir çift dolaşıyordu. Bambaşka şeyler almaya geldiklerini söylerken kendileri söyledi yani bambaşka şeyler almışlar. Yani onun fiyatı arttı haftaya daha da artar diye mesela tuvalet kâğıdı alıyor. "Bu evde var." diyor eşi, kocası karısı diyor ki; "Olsun bak artmış yine artar bu." diyor alıyorlar filan. Yani şey tamamen dağıldı. Bence bu olay sürdürülebilir bir olay değil. Merkez Bankasının yapabileceği fazla bir şey yok. Bence hükûmette çok bir şey yapamıyor. Çünkü kendilerini inanılmaz bir şeye soktular. Mesela şimdiye kadar Cumhurbaşkanı nas demedi faize kızdı, Merkez Bankacıları görevden aldı falan ama nas dediğiniz zaman iş daha da karıştı. Şimdi elleyemez de oldu işin kötüsü yani orada kendini bağladı bu ciddi bir hata. Şimdi bazı şeyler böyledir konudan konuya atlıyor gibi oluyorum ama Cumhurbaşkanı aslında hakemdir. Yani hakem girip de centerforun yerine gol atarsa iş karışır. Biz de böyle oldu. O zaman hakemlik için gidip danışacağınız yer kalmadı. Cumhurbaşkanı açıklıyor mesela faiz şöyle olmalı diye öyle olunca kimsenin bunu düzeltme filan düzeltmek için hakkı da kalmıyor. Tamamen karıştı olay ama dediğim gibi bu iş sürdürülemez yani. Türkiye öyle veya böyle 800 milyar dolarlık bir ekonomi, işte şu kadar nüfusu var, bu kadar büyüklüğü var, iyi-kötü kendine göre bir üretimi var. Katma değeri düşük, yüksek teknoloji mal üretimi düşük olabilir ama bir üretim var, dünyada da bir yeri var. Dolayısıyla bunu böyle götürmek bence çok zor bir süre sonra bu bir yerde çatlayacaktır diye düşünüyorum.

Mehmet Kaytaç: Evet Selda,

Selda Görkey: Merhabalar Hocam, öncelikle çok teşekkür ederiz.

Mahfi Eğilmez: Merhaba Selda Hanım,

Selda Görkey: Çok keyifli bir sunumdu çok teşekkürler. Hocam, benim sorum konut piyasasıyla ilgili olacak. Aslında bundan birkaç ay önce zannediyordum 2-3 ay önceydi bununla ilgili bir yazınız vardı. Ben konuyla ilgili son görüşlerinizi merak ediyorum. Çünkü sunumunuz esnasında da bahsettiğiniz gibi öne çekilmiş bir talep söz konusu sürekli yani son birkaç yıldır özellikle büyük şehirlerde korkunç düzeyde artan konut fiyatları var. Bunun karşısında da tüketici yani daha sonra almamız hiç olanaklı olamayacak yükselen enflasyon ve konut piyasası sebebiyle şu anda da politika faizleri, piyasa faizleri ayrıştı ama halen enflasyonun altında borçlanabiliriz gibi bir düşünce içerisindeyiz. Özellikle mal mülk alımı konusunda da bu kıyaslamayı göz önünde bulundurduklarını da söyleyebiliriz. Son durumda sizin görüşünüz neler? Yani konut piyasası böyle bu şekilde devam edecek mi nasıl olacak sizce Hocam gelecekte?

Mahfi Eğilmez: Selda Hocam, çok teşekkür ederim. Tabii, çok önemli bir konu bu sadece Türkiye için değil bütün dünyada da böyle ama Türkiye'de daha da önemli. Bu bizim tamamen tabii sizler çok iyi biliyorsunuz. Ekonomi politikasını yanlış kurguladığınız zaman her şey yanlış gidiyor. Yani Çinlilerin bir atasözü var: "Bin doğru adım bir yanlış adımı düzeltmez." diye ya da hani meşhur bir laf var. "Bir ilk düğmeyi yanlış iliklediniz mi her şey yanlış bütün düğmeler yanlış iliklenir." diye. Biz böyle yaptık yani faizde öyle bir fahiş hatamız var ki bizim. Bunu bilerek yapmış olabilirler yani faizi düşük tutarak aslında şöyle bir şey var tabii bu benim görüşüm ben bunun bilinçli olduğunu düşünüyorum. Yani tasarruf sahibinden borçlanıcıya para aktarıyorlar. Yani tasarruf sahibinin parasını %30 civarında ucuza alarak kullanarak buradan esas borç alıp para harcayanlara para aktarıyorlar. Aslında baktığınız zaman para sahibi olanlar kimler, tasarruf sahibi olanlar? İyi-kötü

varlıklı insanlar daha üst düzey geliri olanlar. Aslında baktığımız zaman sosyalist bir yaklaşım yapıyorlar tuhaf bir şekilde ama işin ilginç böyle. Zenginden alıp sanki fakire veriyor gibi görünüyorlar. Tabii bu sürdürülebilir bir şey mi orası tartışılır. Şimdi böyle olduğu zaman faizi düşük tuttuğunuz zaman konut talebi inanılmaz artıyor. Mesela konut arzı yetmiyor deniyor. Neye göre yetmiyor konut arzı? Her yer konut doldu nasıl yetmiyor? Çünkü buna talep var hâlâ yani insanlar faize yatıramıyor diyorlar. Dolara gitseler, dövize gitseler %0.1 veriyor bankalar binde bir faiz veriyorlar. Doların, Euro'nunda enflasyonu var. Altın deseniz o da tamam belli dönemlerde parlıyor, ama belli dönemlerde olmuyor. En parlağı konut görünüyor talep böyle. Tıpkı bu bilirsiniz 1600'lerde Hollanda'da yaşanan lale çılgınlığı gibi yani herkes aldığı sürece, talep ettiği sürece fiyat yükseliyor. Fiyat yükseldiği zaman talep artıyor, talep yükselince sonunda bir gün talep kesildiği anda bu fiyatlar gider. Şimdi burada bunu kesecek olan şey faizi yükseltmek. Yani faizi siz insanlara bir alternatif olarak verirseniz tasarruf sahibine insanlar o zaman konut talebini keserler, ama işte o zaman ekonomi çöküyor. O zaman nasıl büyüyecek bu ekonomi? Çünkü büyüme yolu olarak bunu seçmişiniz kendinize. Ben bunun bir şekilde son bulacağını yani bu bir balon oldu artık, çok ciddi bir balona dönüştü. Bunun bir şekilde son bulacağını tahmin ediyorum. Yani faizi Türkiye ister veya istemez arttırmak zorunda kalacak. Çünkü bu böyle sonsuza kadar artık bir denize konut yapmadığımız kaldı. Her taraf konut oldu biliyorsunuz. Yani bunu sonsuza kadar bütün Türkiye'yi bir büyük alış merkezi veya konut haline getiremeyeceğimize göre bir yerde duracak bu ve faizi Türkiye arttırmak zorunda kalacak aksi takdirde bunu sürdüremeyiz. Onun için ben bunun bir süre sonra patlayacağını düşünüyorum, ama ne kadar süre o da tahminim tutmuyor benim. Ben geçen sene patlar diyordum, ama bu seneyi gördük yani. Böyle de devam ediyor ilginç bir şekilde.

Mehmet Kayta: Evet başka soru yok gibi. Mahfi Hocam cidden çok teşekkürler.

Mahfi Eğilmez: Estağfurullah Hocam,

Mehmet Kayta: Çok iyi bir sohbet oldu, çok aydınlandık çok sağ olun var olun. Size ve tüm katılan arkadaşlara teşekkür ederim.

*** Video burada sona eriyor. ***